

мається й інша точка зору, згідно з якою винуватість не можна ототожнювати зі змістом поняття вини. Останнє є загальнотеоретичною розробкою кримінально-правової моделі відповідальності, тоді як винуватість має більш чіткий характер, в ній мають враховуватися характеристики конкретної особи, причетної до вчинення злочину.

7. Мотивом слід вважати безпосередню внутрішню спонукальну причину злочинного діяння (як-от: користь, помста, наркозалежність, сексуальні спонукання тощо). Саме мотив вважається «ідеальною підставою злочину». Він має бути встановлений незалежно від того, охоплюється він відповідним складом злочину чи ні, оскільки без цього неможливо повною мірою визначити ступінь суспільної небезпеки злочину та особи-злочинця.

8. Видається, що для доказування винуватості обвинуваченого передусім необхідно встановити: факт вчинення злочину конкретною особою; її осудність; досягнення нею віку, з якого можливе притягнення до кримінальної відповідальності; вину; факт належності (або неналежності) особи до категорії спецеуб'єктів.

Капліна Оксана Володимирівна

завідувач кафедри кримінального процесу НЮУ ім. Ярослава Мудрого, член-кореспондент НАПрН України, доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ АТО

У відповідь на численні збройні сутички в Донецькій області, що призводили до загибелі в тому числі й мирних жителів, 14 квітня цього року в.о. Президента України О. Турчинов у своєму зверненні оголосив про початок проведення антитерористичної операції (АТО). До чинного законодавства протягом останніх місяців були внесені зміни та доповнення, з метою унормування проблем, які виникли у зв'язку з цим.

Перш за все необхідно було визначити поняття антитерористичної операції, під якою запропоновано розуміти комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення безпеки населення, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків

терористичної діяльності (ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом»).

Крім того, вказаним законом, спеціальні підрозділи та підрозділи особливого призначення, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, з метою виконання покладених на них завдань, у ситуаціях, пов'язаних із вчиненням або загрозою вчинення терористичного акту, отримали додаткові права та повноваження: 1) проникати на захопленій терористами об'єкт; 2) фізично затримувати терористів, а у випадках, коли їх дії реально загрожують життю та здоров'ю заручників, учасників операції або інших осіб, – знешкоджувати терористів; 3) випереджувати дії терористів, що можуть призвести до техногенно-небезпечних наслідків; 4) звільняти заручників; 5) забезпечувати зберігання речових доказів, документів, речей, цінностей; 6) роззброювати та охороняти осіб, затриманих під час проведення антитерористичної операції.

Для відвернення терористичних загроз у районі проведення антитерористичної операції відповідно до кримінального процесуального законодавства України з урахуванням особливостей, встановлених Законом України «Про боротьбу з тероризмом», спецпідрозділам та підрозділам особливого призначення надано право здійснюватися превентивне затримання осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години. Причому максимальний строк превентивного затримання не може перевищувати 30 діб.

Підставою для превентивного затримання є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою терористичної діяльності. Превентивне затримання здійснюється за вмотивованим рішенням начальника Головного управління (управління) Служби безпеки України або начальника Головного управління (управління) Міністерства внутрішніх справ України в Автономній Республіці Крим, у відповідній області, містах Києві та Севастополі за згодою прокурора та без ухвали слідчого судді, суду.

Копія рішення про превентивне затримання особи, причетної до терористичної діяльності, на строк понад 72 години невідкладно надається затриманій особі, а також негайно направляється до слідчого судді, суду відповідної юрисдикції разом із клопотанням про обрання належного запобіжного заходу стосовно відповідної особи.

Превентивне затримання особи не може продовжуватися після розгляду слідчим суддею, судом клопотання про обрання належного запобіжного заходу стосовно цієї особи.

Міністерством внутрішніх справ України, Генеральною прокуратурою України, Службою безпеки України був розроблений та прийнятий Наказ

про затвердження Інструкції про порядок превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, та особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції (від 26.08.2014 № 872/88/537).

12 серпня 2014 року Кримінальний процесуальний кодекс України був доповнений новим розділом IX¹, яким закріплено особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції. Сутність цих доповнень полягає в тому, що на місцевості (адміністративній території), на якій діє правовий режим воєнного, надзвичайного стану, проведення антитерористичної операції, у разі неможливості виконання у встановлені законом строки слідчим суддею повноважень, передбачених статтями 163, 164, 234, 235, 247 та 248 КПК, а також повноважень щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109-114-1, 258-258-5, 260-263-1, 294, 348, 349, 377–379, 437–444 Кримінального кодексу України, повноваження виконує відповідний прокурор.

Закон України «Про прокуратуру» був доповнений положеннями щодо утворення військових прокуратур. Зокрема, до військових прокуратур належать Головна військова прокуратура (на правах структурного підрозділу Генеральної прокуратури України), військові прокуратури регіонів (на правах обласних), військові прокуратури гарнізонів та інші військові прокуратури, прирівняні до прокуратур міст і районів. У військових прокуратурах, прирівняних до прокуратур міст, у разі необхідності можуть утворюватися відділи за рахунок штатної чисельності цих прокуратур. У разі якщо в силу виключних обставин на певних адміністративно-територіальних одиницях не діють органи прокуратури України, які мають здійснювати там нагляд, за рішенням Генерального прокурора України виконання їх функцій може покладатися на військові прокуратури (ст. 13).

Військовими прокурорами і слідчими призначаються громадяни з числа офіцерів, які проходять військову службу або перебувають у запасі і мають вищу юридичну освіту. В окремих випадках за наказом Генерального прокурора України на посади прокурорів та слідчих військових прокуратур можуть бути призначені особи, які не є військовослужбовцями і не перебувають у запасі та відповідають загальним вимогам до осіб, які призначаються на посади прокурорів і слідчих.

Звичайно, що в зоні проведення АТО виникли проблеми із визначенням підсудності та підслідності.

Це питання також стало предметом нормативного регулювання Закону України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» (від 12.08.14 р.).

Навіть поверхневе ознайомлення із новим законодавством дає можливість зробити висновок, що під час правозастосовної діяльності у практичних працівників будуть виникати численні проблеми. Це по-перше, пов'язано із тим, що можуть виникати труднощі правозастосовного характеру. Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 9 КПК Закону та інші нормативні акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати КПК. При здійсненні кримінального провадження не може застосовуватися закон, який суперечить КПК. Отже кримінальний процесуальний закон містить колізійну норму, яка визначає пріоритет КПК над іншими законами. Якщо тлумачити це положення, то можна передбачити, що це імперативне колізійне правило є більш важливим, ніж те, яке ми знаємо з підручників з теорії права – при виникненні колізії перевагу має норма спеціального закону. Наголошуємо, що останнє правило тлумачення є тільки доктринальним. Отже якщо будуть виникати колізії між КПК та новим законодавством, а такі колізії вже виявлені, то при їх подоланні правозастосовники будуть опинятися у складній ситуації.

Крім того, доповнення КПК новою статтею 615 не вирішило всіх проблем, які існують, адже закон не передбачає якогось дійсно «особливого режиму досудового розслідування». Особливість полягає тільки в тому, що частина повноважень слідчого судді вимушено та тимчасово передається прокурору.

По-друге, відповідно до чинного законодавства не тільки запобігання злочинності та боротьба з нею, але й боротьба з тероризмом, зокрема в зоні АТО, повинна ґрунтуватися на принципах законності та неухильного додержання прав і свобод людини і громадянина, пріоритетності захисту життя і прав осіб, які наражаються на небезпеку внаслідок терористичної діяльності. Зрозуміло, що забезпечити неухильне дотримання законності та прав людини в умовах проведення антитерористичної операції дуже складно, а іноді й неможливо. Проте КПК містить жорсткі вимоги щодо порядку збирання доказів, та їх закріплення, щодо допустимості доказів, в тому числі й отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини (глава 4 КПК).

Слід також додати, що Законом «Про боротьбу з тероризмом» передбачено введення особливого режиму в районі проведення АТО, відповідно до якого суб'єктам боротьби з тероризмом визначених законом спеціальних повноважень, необхідних для звільнення заручників, забезпечення

безпеки і здоров'я громадян, які опинилися в районі проведення антитерористичної операції, нормального функціонування державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій (абз. 21 ст. 1). Отже законом не передбачено ніяких виключень із засади законності та необхідності дотримання кримінальної процесуальної форми в зоні проведення АТО. Проте такі виключення вкрай потрібні.

Також однією з важливих проблем є встановлення меж зазначеної зони. Зокрема, район проведення антитерористичної операції – це визначені керівництвом АТО ділянки місцевості або акваторії, транспортні засоби, будівлі, споруди, приміщення та території чи акваторії, що прилягають до них і в межах яких проводиться зазначена операція. Зрозуміло, що цими межами визначається дія в просторі положень зазначеного вище законодавства, вирішення територіальної підслідності та підсудності, можливість застосування превентивного затримання. Законодавством не передбачено, яким документом встановлюється район проведення АТО, спосіб доведення цієї інформації до спецпідрозділів та правові наслідки недотримання такого режиму, або навпаки розповсюдження його на території, які знаходяться поза межами АТО.

Є також певні неузгодженості у тексті самого закону, який в ст. 1 встановлює, що район проведення операції визначається *керівництвом антитерористичної операції*, в ст. 12, що межі району проведення АТО визначаються *керівником оперативного штабу*. Виникає питання співвідношення рішень зазначених керівників із даними інформаційно-аналітичного центру Ради національної безпеки та оборони, який кожного дня інформує про ситуацію на сході України та надає карту, по якій кожного дня ми відслідковуємо хід АТО.

Мі зупинилися лише на невеличкій долі проблем, що виникають перед слідчими та прокурорами під час проведення досудового розслідування. Звичайно, їх значно більше. Вони виникають вже на першопочатковому етапі – під час внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Впевнені, що проведення АТО – це вимушена та тимчасова міра. Разом з тим, на наш погляд, доцільним є приведення розділу IX¹ КПК «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції» у відповідність із його назвою та закріплення в ньому положень, які полегшать слідчим процедуру досудового розслідування, усунуть зайвий формалізм, але разом з тим дозволять не порушувати під час досудового розслідування закон, та не перетворити закон на беззаконня. Такі зміни можуть торкатися, зокрема, збіль-

шення строків перевірки інформації з якої стало відомо про вчинення злочину; строків досудового розслідування; спрощення процедури приєднання до матеріалів кримінального провадження речових доказів; проведення слідчих дій без участі понятих, якщо їх не можна запросити, або дозвіл на залучення як понятих співробітників правоохоронних органів та інших моментів, які мають практичне значення.

Карастельов Володимир Анатолійович

заступник начальника слідчого відділу
Управління СБ України у Дніпропетровській області

РЕАЛІЗАЦІЯ ОКРЕМИХ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ, ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Розглядаються актуальні проблеми та шляхи їх вирішення під час реалізації окремих норм КПК України в умовах проведення антитерористичної операції, зокрема при отриманні доказів, проведенні експертиз та арешту (виїмки, огляду) на кореспонденцію.

Проведення у поточному році в Україні такої масштабної та надважкої за здійсненням антитерористичної операції, якої ще не бачила сучасна Європа, кинуло виклик відданості справі, професіоналізму та витримці не тільки співробітникам органів безпеки України, саме до компетенції яких входить боротьба із тероризмом, а стало справжнім випробуванням для всієї правоохоронної системи незалежної України.

Тільки неухильне виконання вимог кримінального процесуального законодавства України, з одночасним суворим дотриманням основоположних прав людини і громадянина, у тому числі у площині їх участі у кримінальному процесі, під час притягнення до кримінальної відповідальності, відділяє нас від хаосу та беззаконня, які прагнуть нав'язати цивілізованому суспільству озброєні терористичні угруповання, що господарюють в окремих регіонах Донецької та Луганської областей України.

У разі збільшилась кількість кримінальних проваджень, досудове розслідування яких проводиться слідчими підрозділами СБ України, щодо кримінальних правопорушень (злочинів) проти основ національної без-